

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
„JURISPRUDENCE IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: WORK IN
PROGRESS 2018“, PRAVNI FAKULTET U ZAGREBU, 13.-14. RUJNA 2018.

340.11(4-11)(4-191.2)(047.2)

340.12(4-11)(4-191.2)(047.2)

Svan Relac*

1. UVOD

Trinaesto izdanje konferencije u organizaciji Central and Eastern European Network of Jurisprudence (CEENJ) održano je u Zagrebu 13. i 14. rujna 2018. godine pod nazivom „Jurisprudence in Central and Eastern Europe: Work in Progress 2018“. Dosadašnja su izdanja, kao i ovo, uključivala brojne stručnjake s područja filozofije i teorije prava iz središnje i istočne Europe, uz pojedine sudionike izvan te regije. Ove je godine sudjelovalo 30 izlagača, čije je radove odabrao CEENJ-ov Međunarodni savjetodavni odbor, u kojem su se nalazili i doc. dr. sc. Luka Burazin i doc. dr. sc. Mario Krešić, djelatnici Katedre za opću teoriju prava i države Pravnog Fakulteta u Zagrebu i ujedno organizatori ovogodišnjeg izdanja konferencije.

Konferencija je bila podijeljena u devet panela, koji su obuhvaćali širok spektar tema iz područja filozofije prava, teorije prava te empirijskih pristupa pravu. Svaki se panel sastojao od nekoliko predavanja, nakon kojih su sudionici imali prilike diskutirati s izlagačima o izloženim radovima.

2. PANEL I: LEGAL SCIENCE

Nakon otvorenja prvi je panel pod nazivom „Legal Science“ započeo izlaganjem Ivana Padjena sa Sveučilišta u Rijeci i Sveučilišta u Zagrebu. Padjen problematizira novootkrivenu znanstvenu potragu za pravnom sigurnošću, odnosno njezino zanemarivanje sustavne interpretacije i potrebu resistematizacije prava. Rad opisuje tu potragu kao reakciju na širenje sudački stvorenoga prava, što je pak posljedica demokratskog deficita u Europskoj uniji i utjecaja angloameričkog prava. Naglasivši sustavnu interpretaciju prava kao jedinu istinsku metodu interpretacije u kontinentalnoj pravnoj tradiciji, Padjen nudi tipologiju kriterija koji bi poslužili kao rješenje problema.

Sljedeće je izlaganje predstavila Zuzanna Krzykalska s Jagelonskog sveučilišta u Krakovu. Krzykalska iznosi tezu da je dogmatsko razumijevanje prava najbolje opisati kroz pojmove institucija koje tvore sustav. Dakle osnovne gradivne jedinice pravnog sustava kao rezultata konstrukcije pravnih znanstvenika jesu pravne institucije. Kao prvi

---

* Svan Relac, student Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i član Zagrebačke grupe za teoriju prava

argument za tu tezu navodi da je za sistematizaciju prava nužno grupirati pravne norme u institucije, a njih u pravne grane. Takva višeslojna struktura ima vrijednost objašnjenja i utječe na pravno rezoniranje. Drugo, institucije se ne mogu reducirati na pravne norme jer je, barem ponekad, osim pravnih norma za njihovo razumijevanje potrebno i razumijevanje odgovarajuće socijalne institucije.

Marin Keršić s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu zatim nam je u svome rad izložio analizu pravnih načela kako su shvaćena u hrvatskom pravnom diskursu. U njemu su izložena neka općeteorijska shvaćanja pravnih načela, ponajprije Dworkinovo i Alexyjevo, a zatim se, uz korištenje tih teoretskih okvira, prešlo na analizu shvaćanja pravnih načela u hrvatskoj teoriji prava i hrvatskoj doktrini pojedinih grana prava. U radu se prikazuje koja to svojstva pravnih načela hrvatska doktrina prepoznaje i naglašava te se ispituje odnos doktrine i teorije prava u vezi s tim pitanjima, ponajprije koliko se hrvatska teorija prava temelji na diskursu hrvatske doktrine, a koliko doktrina usvaja analitičke okvire razvijene u teoriji prava.

Završno je u ovom panelu bilo izlaganje Jolante Bieliauskaitė sa Sveučilišta Mykolas Romeris u Litvi. U njemu se problematizira tendencija da se zakoni proglašavaju na službenom jeziku države, dok se znanstveni diskurs o pravu sve više vodi na engleskom. Dakle riječ je o sudaru očuvanja kulturnog identiteta s jedne i potrebe internacionalizacije pravne znanosti s druge strane. Bieliauskaitė istražuje neke uzroke i posebnosti te tendencije u kontekstu litavske pravne znanosti, oslanjajući se kako na zakonske akte tako i na neke relevantne presude litavskog ustavnog suda. Bieliauskaitė zaključuje da se, barem na ustavnoj razini, prednost daje očuvanju kulturnog identiteta. Na razini zakona se pak zahtjevima da se radovi objavljuju u međunarodno priznatim publikacijama prioritet daje internacionalizaciji.

3. PANEL II: ADJUDICATION AND THE ROLE OF A JUDGE

Sljedeći panel, „Adjudication and the Role of a Judge“, započeo je izlaganjem Marijana Pavčnika s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani. Kao temeljno pitanje svojeg rada Pavčnik postavlja kako osigurati predvidljivost zakona kad je u pitanju odlučivanje u slučajevima koji su se dogodili u prošlosti. Četiri su osnovna pristupa koji su na raspolaganju sucu: subjektivno-statički, subjektivno-dinamički, objektivno-statički i objektivno-dinamički. Iako se odluka odvija ovdje i sada, to nije razlog da objektivno-dinamičku interpretaciju *a priori* vidimo kao dominantnu. Ipak, ona jest vodeća jer nam pruža usmjerenje gdje potražiti odgovor. Dakako, to usmjerenje nije arbitrarno jer mora biti sposobno odrediti rješenje koje je sukladno temeljnim ljudskim pravima i načelima pojedine grane.

Jasminka Hasanbegović s beogradskog Pravnog fakulteta izložila je rad o tzv. monteskjeovskoj ideji suca, suca kao usta zakona. Smatrajući da je uobičajeno uzimanje Montesquieua kao autora te ideje pogrešno, Hasanbegović traži njezine začetke u antici,

u Aristotelovim i Ciceronovim djelima. Moglo bi se učiniti paradoksalnim, navodi Hasanbegović, da se podrijetlo izraza da je sudac usta zakona može naći u Aristotelovoj *Nikomahovoj etici* kad se navodi da je sudac živa pravičnost. Nadalje, rad razmatra kako je, preuzevši aristotelovsku ideju suca kao žive pravičnosti, Toma Akvinski konceptu dodao novu dimenziju.

Bartosz Wojchiechowski sa Sveučilišta u Łódźu predstavio je svoj rad o temeljnim premisama sudačkih komunikativnih kompetencija. Taj se koncept odnosi ne samo na interpretaciju pravnog teksta već i na interpretaciju i artikuliranje moralnih norma i moralno-političkih vrijednosti, odnosno sukoba među njima koji se mogu pronaći u pozadini pravnog teksta. Od važnosti je i relevantnost komunikativnih kompetencija za sudjelovanje u diskurzivnoj zajednici sudaca. Ona konstruira vodeću interpretativnu strategiju sudstva u vezi s temeljnim načelima. No, navodi Wojchiechowski, najvažnije su demokratsko-diskurzivne kompetencije sudaca jer one omogućavaju sudjelovanje u širem institucionalnom okviru za stvaranje prava.

Kao sljedeći je izlagač Matej Avbelj s Nove Univerze u Sloveniji predstavio rad na kojem mu je suautor Janez Šušteršič. Rad se bavi empirijskim pristupom sudačkoj ideologiji, s posebnim fokusom na Ustavnom sudu Republike Slovenije. Imajući na umu da je riječ o uvijek osjetljivoj temi, rad počinje s razlozima zašto je ta tema važna. Središnje su pitanje tog rada metodološke teškoće u proučavanju pitanja sudačke ideologije. Postavlja se pitanje kako je uopće odrediti, a zatim i kako je mjeriti, napose u pravnim sustavima koji postavljaju određene institucionalne zapreke mogućnosti da sudačka ideologija bude izražena primjerice anonimnošću sudskih odluka. U konačnici rad predstavlja empirijsku metodologiju, odnosno multidimenzionalnu definiciju sudačke ideologije i njezinu primjenu u slučaju Ustavnog suda Republike Slovenije te neke preliminarnе rezultate do kojih su istraživači stigli.

4. PANEL III: METHODOLOGY OF LEGAL THEORY

Tema je trećeg panela bila metodologija teorije prava. Prvo je izlaganje držao Bruce Anderson sa Sveučilišta Saint Mary's u Kanadi. Anderson polazi od razmatranja sve većeg istraživačkog fokusa na metodološkim pitanjima u jurisprudenciji unazad posljednjih nekoliko desetljeća. Kao razlog tog fokusa navodi se potreba rješavanja brojnih zastoja u supstantivnim pitanjima teorije prava. Ideja je, čini se, da je zastoj u supstantivnom napretku rezultat međusobnog nerazumijevanja, koji može biti prekinut ukoliko proučimo metodološke pretpostavke te tako bolje razjasnimo o čemu se radi u supstantivnim raspravama. Umjesto toga, tvrdi Anderson, ono što proizlazi jest dezorijentirana slika metode. Stoga kao cilj svojeg rada Anderson postavlja pronalazak načina da se pravni teoretičari bolje nose s metodološkim problemima te, analizirajući što je metoda i koji je tip potreban teoretičarima prava, pokušava pronaći elemente metode koji bi pridonijeli tom cilju.

Svoj je rad zatim izložio Miodrag Jovanović s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Beogradu. Jovanović počinje razmatranjem prevladavajućeg metodološkog pristupa u modernoj teoriji prava, odnosno pojmovne analize. Cilj je pojmovne analize odrediti kad će se za nešto smatrati da potpada pod određeni pojam. Drugim riječima, pojmovna je analiza djelatnost klasifikacije i određivanja pojmovnih granica. Naglasivši neke premise te metodologije, Jovanović tvrdi da je, kao prvo, postojanje tzv. rubnih slučajeva nespojivo s premisama, a kao drugo, da su novi empirijski rezultati iz kognitivne psihologije nespojivi s određenim psihološkim premisama pojmovne analize. Uz oslanjanje o te rezultate razvijena je tzv. prototipna teorija pojma, koja pojam određuje kao skup svojstava različite težine pri prosuđivanju potpada li nešto pod pojam, koji su okupljeni oko određene prototipne reprezentacije tog pojma. Ta je teorija, tvrdi Jovanović, teoretski korisnija u analizi pojma prava.

U sljedećem izlaganju, posljednjem u ovome panelu, Adam Dyrda s Jagelonskog sveučilišta izložio je rad koji je napisao u suautorstvu s Tomaszom Gizbertom-Studnickim. U svojem radu autori polaze od dva različita shvaćanja toga što analiza pojma prava podrazumijeva. Prvo je ono koje tu analizu shvaća kao pokušaj analize stvarne biti prava, neovisne o našoj lingvističkoj uporabi i okvirima (Frank Jackson veoma slavno naziva je neskromnom analizom), a drugo je ono koje analizira pojam prava polazeći od naših, tzv. pučkih, intuicija o tome što potpada pod pojam prava (skromna analiza). U radu autori dovode u pitanje uobičajenu pretpostavku da je analiza pojma prava skromne naravi budući da je narav pojma prava hermeneutička te budući da pravo metafizički ovisi o određenim činjenicama. Nadalje, autori dovode u pitanje može li se Jacksonova dihotomija uopće smisljeno primijeniti na pojam prava. U konačnici, razmatra se mogućnost da je analiza pojma djelomično skromna, a djelomično neskromna.

5. PANEL IV: ANTINOMIES, GAPS AND ARGUMENTATION

Prvi izlagač sljedećeg panela bio je Alexander A. Petrov sa Sibirskog federalnog sveučilišta u Rusiji. Petrov je u radu dao svoj doprinos diskusiji o tome mogu li sukobi pravnih pravila dovesti do pravnih praznina. Neki pisci smatraju da u slučaju potpune antinomije dolazi do „zajamčenog uzajamnog uništenja“ valjanosti pravila. Petrov argumentira u prilog suprotnoj tvrdnji, naime da su pravne praznine i antinomije posve drukčije prirode i podrijetla. Kao prvi argument, Petrov navodi da su praznine rezultat nepotpunosti pravnog sustava, dok su sukobi pravila rezultat redundantnosti nedosljednih norma, koje obje zadržavaju valjanost do derogacije. Drugo, opirući se o određene slučajeve iz ruske prakse, Petrov tvrdi da se, za razliku od pravnih praznina, slučajevi potpune antinomije ne rješavaju primjenom argumenta iz analogije. Autorov zadnji argument tvrdi da, ukoliko imamo dvije norme koje s istim skupom slučajeva spajaju nespojive pravne posljedice, postoji logička nemogućnost da za rješavanje slučajeva odaberemo neku treću normu.

Svan Relac imao je drugo izlaganje na četvrtom panelu. U svojem se radu autor bavi pitanjem argumenta *a contrario*, koji dopušta da se pravno obvezujućim smatra sadržaj

koji nije doslovno izrečen u zakonu, nego na neki način proizlazi iz doslovno rečenog (tzv. implicirani sadržaj). Autor polazi od teorije H. P. Gricea, koja taj fenomen objašnjava u običnom jeziku. Postoje neke teškoće s jednostavnom primjenom Griceove teorije na analizu jezika prava. Naime Griceova se analiza temelji na pretpostavci da govornici u razgovoru surađuju, što se za govornike u pravnom sustavu (suce i zakonodavca) teško može reći. Na kraju, autor pokušava utvrditi koji bi uvjeti morali biti ispunjeni da bi se ta teorija ipak mogla primijeniti na jezik prava te smatra da bi se za hrvatski i njemu slične pravne sustave moglo tvrditi da su uvjeti ispunjeni.

6. PANEL V: STATE RESPONSIBILITY AND BORDERS

Zadnji je panel prvog dana započeo izlaganjem Ivana Šimonovića s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U svojem radu Šimonović razmatra međunarodnopravni pojam „odgovornosti za zaštitu“, usvojen na Svjetskom summitu 2005. godine. Na njemu su državni glavari i predsjednici vlada jednoglasno potvrdili svoju primarnu odgovornost da zaštite svoje stanovništvo od genocida, ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i etničkog čišćenja, a privrženost međunarodne zajednice toj ideji iskazana je još mnogo puta nakon Summita. Šimonović prati politički i normativni razvoj ideje odgovornosti za zaštitu te zaključuje da je, unatoč napretku, njezina provedba neuspješna. Upravo je tome kako poboljšati provedbu posvećen Šimonovićev rad. Šimonović navodi da odgovornost može biti pravna, politička i moralna te identificira razne mehanizme, individualne, ali i unutar sustava Ujedinjenih naroda, koji bi mogli biti poduzeti da se poboljša sposobnost preveniranja ovih zločina.

Za kraj intenzivnog prvog dana Duško Vrban izložio je rad u kojem se bavi granicama kao interdisciplinarnim problemom. Počevši od različitih shvaćanja što su granice, Vrban prelazi na prikaz povijesnog razvoja granica. Prikazuje različite povijesne svrhe granica, od načina da se zaštiti domaće gospodarstvo preko načina da se bolje kontrolira određeno stanovništvo do simboličkih prikaza teritorijalnog integriteta i suvereniteta države. Vrban se zatim okreće modernoj problematici granica. U kontekstu Europske unije i posebno u kontekstu valova migracija koji pogađaju Europu granice postaju osjetljivo pitanje europske politike. U konačnici Vrban zaključuje da ne treba očekivati da će nacionalne države i granice koje ih određuju nestati u doglednoj budućnosti.

7. PANEL VI: RULE OF LAW

Poslije intenzivnog prvog dana došao je jednak takav drugi. Drugi je dan konferencije započeo panelom koji je bio posvećen vladavini prava. Prvo je bilo predavanje Johna A. Gealfowa s Masarykova sveučilišta. Gealfow nam je predstavio pojam vladavine prava kako je shvaćen među autorima u angloameričkoj tradiciji ustvrdivši da se u njoj fokus tog pojma postavlja na zaštitu vlasničkih prava, odnosno da pojam ima istančanu ekonomsku dimenziju. To je usporedio s pojmom pravne države kako je shvaćen u kontinentalnoj teoriji. Usporedivši oba pojma, Gelfow nam je ponudio kriterije za njihovo razlikovanje i

uporabu. Također, Gealfow razloge tih razlika pronalazi u povijesnom razvoju, odnosno različitom funkcioniranju i prioritetima kontinentalnih sustava i sustava *common law*.

O pojmu dobrog zakonodavstva izlagao je Jānis Pleps s Latvijskog sveučilišta. Taj pojam čini proces usvajanja novih zakona više pravnim, a manje političkim pitanjem time što postavlja ograničenja zakonodavcu definiranjem proceduralnih i kvalitativnih zahtjeva prilikom sastavljanja i usvajanja novih zakona. U svojem radu autor se fokusirao na razmatranje razvoja tog pojma kao jednog od elemenata vladavine prava, što znači da je riječ o jednom od načina kako je zakonodavac ograničen vladavinom prava.

Héctor A. Morales Zuñiga izložio je zatim rad u kojem raspravlja može li se pravni kognitivizam, stajalište koje smatra da su pravni iskazi istinosno određivi, smatrati, po terminologiji Harryja Frankfurta, sranjem. Rad najprije raspravlja o jednoj verziji pravnog kognitivizma, u kojoj je on povezan s vladavinom prava, i to na sljedeći način. Budući da vladavina prava stvara javni prostor u kojem se dopušta zahtijevanje i zahtijeva davanje razloga za primjenu određene norme, a taj javni prostor pak pretpostavlja postojanje istinitih odgovora, moramo reći da iz vladavine prava slijedi pravni kognitivizam. Ovdje dolazimo do problema, navodi Zuñiga, jer akteri u pravnom sustavu ne djeluju smatrajući da znaju (pravnu) istinu, nego kao da znaju. Drugim riječima, nemaju istinsku privrženost istini (pa čak ni u smislu da znaju da govore neistinu), nego koriste govor za postizanje nekih drugih svrha, ponajprije nagovaranja. A upravo je to ono što Harry Frankfurt naziva sranjem.

Za kraj panela o vladavini prava Matija Žgur sa Sveučilišta u Ljubljani izložio je teorijsku analizu nekih problema u vezi s izvanrednim stanjima u slovenskom pravnom sustavu. Autor navodi da su odredbe koje se bave regulacijom izvanrednog stanja rijetke i neodređene, a praksa nepostojeća. Brojni su problemi koji se zbog toga javljaju, a autor u radu posvećuje pozornost tome koji bi se pravni akti trebali donositi u odlučivanju u izvanrednim stanjima. Žgur argumentira da su pravila postupka Državnog zbora suprotna Ustavu jer određuju da se sve odluke u vezi s izvanrednim stanjima donose podzakonskim aktima, dok Ustav određuje da se ljudska prava mogu ograničiti samo zakonima. U konačnici, Žgur u radu predstavlja svoju tezu o tome kako bi se ta antinomija mogla razriješiti da se očuva „duh“ Ustava.

8. PANEL VII: EPISTEMOLOGY, LEGAL REASONING, AND INTERPRETATION

Sljedeći je panel započeo Giovanni Tuzet sa Sveučilišta Bocconi. Tuzet uzima primjer američkih federalnih pravila o dokazivanju u postupku, koja propisuju da se kao dokaz nepažnje ne mogu uzeti mjere opreza koje je osoba poduzela nakon nesreće. Kao *ratio* te odredbe navodi se s jedne strane mala dokazna vrijednost takvih dokaza te s druge strah da bi dopustivost takvih dokaza smanjila poticaje tuženom da ih poduzima. Čini se da se ovdje epistemski cilj pronalaženja istine žrtvuje kako bi se postigli neki praktični ciljevi, u ovom slučaju praktični cilj smanjivanja budućih nesreća. No umjesto postavljanja takve

dihotomije epistemičkih i praktičnih ciljeva Tuzet tvrdi da je bolje, u skladu s pragmatičkom filozofijom, istinu shvatiti samo kao jedan od praktičnih ciljeva. Ako je zaista tako, onda primjena praktičnih kriterija kao što je analiza troškova i koristi na utvrđivanje istine nije problematična. Ona je samo posljedica toga što imamo razne želje i ciljeve, koje nije uvijek moguće istovremeno ostvariti.

Nakon toga Tomáš Gábriš sa Sveučilišta Comenius u Bratislavi predstavio je rad o pravnoj nesigurnosti i teoriji pravnog kazuizma. Autor kreće s povijesnim prikazom problema pravne nesigurnosti objašnjavajući da su se moralni teolozi srednjeg vijeka susretali s njime i pritom razvijali teorije moralnog kazuizma, koji se s njime trebao obračunati. Na isti problem nailaze i današnji pravници. Smatramo li da uvijek postoji jedan pravno ispravan odgovor (Dworkin), postavlja se pitanje kako do njega doći, a ako smatramo da takav ne postoji (pravni realizam), postavlja se pitanje kako zajamčiti usklađenost ponašanja s normama. U svakom slučaju, problem je isti – kako kazuistički pristupiti rješavanju pojedinog pravnog problema. Da bismo to riješili, treba nam teorija kazuizma. Gábriš u svojem radu pokazuje može li neka uvjerljiva teorija kazuizma, bilo da dolazi iz etike ili teologije, biti od pomoći modernim pravnicima.

Svoju teoriji multimodalne pravne argumentacije predstavio nam je Marko Novak s Nove Univerze. Novak povezuje teoriju argumentacije Michaela Gilberta s Jungovom psihološkom tipologijom te tako dolazi do četiri različita tipa (načina) argumentacije: pravni, emocionalni, intuitivni i osjetilni. Novak razvija taj okvir kako bi ga mogao primijeniti na opisivanje sudačkog rezoniranja u stvarnim pravnim slučajevima. Njegova je tvrdnja da, suprotno tradicionalnoj teoriji pravne argumentacije, u pravnim odlukama postoji i „nevidljiva tinta“, odnosno sadržaj koji je rezultat nepravni načina argumentacije. Novak navodi da je motivacija za razvijanje multimodalnog okvira upravo bolje opisivanje utjecaja nepravni načina na donošenje odluka, a sve je oprimjerio primjenom multimodalne metodologije na jedan kontroverzni slučaj Ustavnog suda Republike Slovenije.

Završni je rad u panelu posvećenom interpretaciji bio rad Bojana Spaića sa Sveučilišta u Beogradu o institucionalnom zaokretu u suvremenoj teoriji pravne argumentacije. Spaić proučava institucionalni zaokret kao opreku tradicionalnim doktrinama pravne interpretacije, koje su se sastojale u naglašavanju skupa pravila koja bi trebala imati, ili imaju, glavni utjecaj u određivanju značenja pravnih tekstova. Spaić analizira razne institucionalne teorije koje su iznikle iz institucionalnog zaokreta. Za sve bi ih se moglo reći da su ujedinjene u kritici prema tradicionalnim teorijama, koje su opsjednute semantičkom analizom i u naglašavanju važnosti određenih institucionalnih aranžmana u pravnoj interpretaciji. Konačno, Spaić predlaže neke modifikacije u tim teorijama kako bismo dodatno produbili naše razumijevanje prava i odredili normativni okvir za interpretaciju.

9. PANEL VIII: CONSCIOUSNESS, NORMATIVITY, FUNCTIONS, AND CONVENTIONALISM

Tomasz Bekrycht sa Sveučilišta u Łódźu sljedeći je panel započeo radom o volji i normativnosti prava. Primjenjujući fenomenološku analizu, Bekrycht nam daje svoju analizu normativnosti prava, odnosno odgovara na pitanje što je „dužnost“. Bekrycht prvo analizira što uopće znači postavljanje pitanja „Što je X?“ i navodi da se prilikom stjecanja znanja o određenim objektima susrećemo s raznim ontološkim problemima. No, tvrdi Bekrycht, normativnost bismo mogli analizirati ne samo pojmovima ontološkog opravdanja nego također kroz razmatranja o kauzalnom opravdanju. Upravo je to ono što želi Bekrycht. U tome smislu autor u radu traži povezanost normativnosti prava i fenomena volje, pri čemu se oslanja na analizu fenomena volje Hanne Arendt.

U sljedećem nam je izlaganju Damir Banović sa Sveučilišta u Sarajevu izložio rad u kojem je razmatrao ima li pravo socijalne funkcije. Prema Josephu Razu, pojam funkcija prava od velike je važnosti za bilo koju teoriju koja smjera pružiti objašnjenje prirode prava. Dakle svaki pravni sustav ima normativne i socijalne funkcije. Nakon pregleda raznih teoretičara (Galligan, Pound, Bentham) koji imaju različita instrumentalistička shvaćanja prava, Banović navodi stajalište Briana Tamanaha, koji predlaže neesencijalistički pojam prava, prema kojem, budući da pravo nema bit, nema ni socijalne funkcije. Banović je u svojem radu razmotrio i analizirao te teze.

Sljedeći je rad doveo u pitanje vrlo utjecajan pristup proučavanju konvencija temeljem kojeg su razvijeni posebni pristupi proučavanju pravnih konvencija. Rad je predstavio Marcin Matczak sa Sveučilišta u Varšavi. Matczak prvo započinje pregledom navedene iznimno utjecajne teorije, one Davida Lewisa, koja konvencije smatra arbitrarnim pravilima koja su razvijena u zajedničkom interesu za potrebe rješavanja problema socijalne koordinacije. Matczak mu suprotstavlja drukčiji pristup, onaj Ruth Garret Milikan, koji konvencije vidi kao određenu praksu, ponašanje, koje se povijesno razvija i opstaje jer je učinkovit način ostvarivanja rezultata koje partneri žele. U konačnici, Matczak pokazuje kako je koncept Milikanove teorijski korisniji pri analizi temeljnih pojmova prava, posebice Hartova pravila priznanja.

Za kraj predzadnjeg panela svoj nam je rad predstavio Mario Krešić s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Njegov rad analizira znanstveni pristup pravu koji je razvio Alf Ross. Ross, pravni realist, polazi od ontološkog monizma odbijajući „svijet ideja“ te popperovsko shvaćanje znanosti kao opovrgljivog opisivanja stvarnosti. Temeljem toga znanstveno pristupa pravu objašnjavajući djelatnosti sudionika različitih praksi povezanih s pravom. U njegovoj teoriji koncept pravne svijesti igra nekoliko važnih uloga, od kojih, osim što omogućava empirijsko testiranje i osigurava ontološki monizam time što predstavlja poveznicu normativnog jezika i stvarnosti, valja navesti da omogućava bolje razumijevanje procesa promjene pravnog sustava. Krešić prvo detaljnije opisuje koncept pravne svijesti u Rossovoj teoriji, a zatim se fokusira na tu njezinu ulogu.

10. PANEL IX: RIGHTS, PRINCIPLES AND IDEOLOGY

Svoj obol raspravi o nekim pitanjima primjene Hohfeldova analitičkog okvira na ustavna prava izložila je Ivana Tucak s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Osijeku. Autorica se fokusira na primjenu okvira na ustavom zajamčena građanska i politička prava (prava prvog naraštaja). Moglo bi se učiniti da ona, budući da štite građane od arbitrarnih zahvata vlasti, predstavljaju hohfeldovske otpornosti. Tucak prihvaća drukčiji pristup, koji tvrdi da ustavna prava nisu nužno svodiva na jedan Hohfeldov osnovni položaj, nego su svežnjevi, molekularni spojevi istih. Osim toga Tucak je proučila „kombinatorna načela“ iza ustavnih prava te je pokazala kako hohfeldovska analiza pojašnjava političke odluke iza pojedinih pravila. Nadalje, Tucak nam je pokazala korisnost primjene hohfeldovske analize na odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske te prednosti takva pristupa naspram uobičajenog pravnog rezoniranja.

U svojem nam je radu Wojciech Ciszewski s Jagelonskog sveučilišta ponudio novi pogled na pitanje priziva savjesti. Polazeći od svoje definicije priziva savjesti kao prava zajamčenog pojedinim vjerskim ili kulturnim grupama zbog specifičnosti njihovih praksi, Ciszewski navodi neke moderne teorije koje pokušavaju razgraničiti opravdane od neopravdanih zahtjeva za prizivom savjesti ovisno o sadržaju vjerskih sudova koji su opravdanje za priziv savjesti. Jedan se temelji na formuli da se sudovi koji su centralniji vjerskoj tradiciji smatraju opravdanijima, a drugi pristup kao opravdan zahtjev smatra one sudove koji se smatraju obveznima u vjerskoj tradiciji. Autor nudi treći pristup, koji u obzir uzima koliko je sam sud sporan unutar tradicije. Oni koji to jesu ne bi se trebali smatrati opravdanim zahtjevom za priziv savjesti jer bi to, kao prvo, predstavljalo nedopušteno miješanje države u unutarnje vjerske nesuglasice. Drugo, samo skladne i dosljedne doktrine mogu pružiti opravdanje za priziv savjesti, što isključuje doktrinu koja se sastoji od nespojivih položaja o istome normativnom pitanju.

Dolazeći do kraja drugog dana, a time i konferencije, dolazimo do rada Tatiane Machalove i Jakuba Valca s Masarykova sveučilišta o odnosu između ljudskog dostojanstva i prava na život. Autori pokazuju da razvoj biomedicine dovodi do njihova razdvajanja u smislu da se svaka povreda prava na život više ne smatra i povredom prava na dostojanstvo. Autori to smatraju problematičnim jer učinkovita zaštita ljudskih prava zahtijeva njihovu usku povezanost. U raspravljanju o toj problematici autori navode neke teškoće sadašnje dogmatske teorije prava na život. Od njih valja navesti redukcionizam, prema kojem je pravna konstrukcija života određena samo biološkim svojstvima. Nadalje, autori smatraju da ustavnosudska primjena analize troškova i koristi na pravo na život poništava normativnost ljudskog dostojanstva kao prava. U drugom se dijelu rada autori bave konkretnim pitanjima, kao što je surogat-majčinstvo, za koje smatraju da, iako ne dovodi do povrede života, degradira djetetovo dostojanstvo. Na kraju, autori definiraju autonomnu, neredukcionističku pravnu konstrukciju prava na život.

Ovim je radom konferencija došla svome kraju. Budući da je bila riječ o izlaganju radova koji su tek u razvoju, zasigurno su diskusije na kraju svakog panela znatno pridonijele njihovu usavršavanju.